

УДК 371.134

*Оксана Тімець,  
докторант  
Уманського державного  
педагогічного університету  
імені Павла Тичини*

## **ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ВЧИТЕЛЯ-ГЕОГРАФА В КОНТЕКСТІ ЙОГО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

*У статті висвітлені питання розвитку професіоналізму вчителя географії в контексті його фахової підготовки.*

*Ключові слова: підготовка, професіоналізм, вчитель.*

*В статье раскрыты вопросы развития профессионализма учителя географии в контексте его профессиональной подготовки.*

*Ключевые слова: подготовка, профессионализм, учитель.*

*The questions of developing the professionalism of the teacher of geography in the context of his professional training is demonstrating in the article.*

*Key words: training, professionalism, teacher.*

Розвиток цивілізації зумовлює необхідність періодичної модернізації освіти, і як наслідок, зміну її ціннісних орієнтацій. Вершиною позитивних змін в освіті та характеристикою високої якості педагогічної праці вважається професіоналізм, який розуміється як норма, зразок виконання певних функцій відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що виступає регулятивним механізмом діяльності вчителя. Однією з дефініцій, що використовуються в рамках розгляду професіоналізму педагога, елементом нової структури цінностей у останні десятиліття визначається компетентність з її багатофункціональністю, надпредметністю, міждисциплінарністю, багатовимірністю тощо. Тому, варто акцентувати увагу на визначенні професіоналізму, який ототожнюється з підготовленістю, компетентністю, з особливим ставленням педагога до виконання своїх обов'язків.

Сьогодення вимагає від вчителів-географів відкритості для діалогу і спілкування, поваги до дітей, бачення сенсу своєї діяльності у наданні кожному учню не лише ЗУНів, а й життєвої компетентності. Адже саме зміст географічної освіти спрямований на формування загальної культури школяра, адаптації особистості до життя у швидкозмінюваному суспільстві, надання можливості самореалізації у географічній дійсності. Включаючи блоки природничих, економічних та суспільних знань,

географія виступає як інтегративна дисципліна, метою якої є формування комплексної картини світу.

На тлі загального реформування освіти відбуваються зміни й у шкільному курсі географії, де головним вектором є теза про те, що географія повинна стати засобом пізнання учнями реального навколишнього світу, а не бути предметом, який навантажує їх відомостями про географічні процеси і явища, вимагає бездіяльних знань географічної номенклатури, розглядає лише моделі реального простору тощо. Тим більше, що сьогодні зміст освіти має бути неперервним, іти через все життя, а у географічній – враховувати зміни положення України в світі, державні й регіональні можливості, ідеологію стійкого розвитку і тенденції глобалізації. Тому, саме підвищення рівня фахової (географічної) підготовки майбутніх учителів географії, приведення її до рівня професіоналізму і є основою сучасної вищої освіти.

В Концепції педагогічної освіти наголошується на тому, що «Фахова підготовка передбачає набуття студентами теоретичних знань з основ наук відповідної спеціальності та спеціалізації, вироблення практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної педагогічної діяльності. Зміст фахової підготовки визначається:

- фундаментальними навчальними дисциплінами спеціальності та спеціалізації;
  - навчальними дисциплінами фахового спрямування;
  - навчальними дисциплінами з методик викладання шкільних предметів (навчальних дисциплін вищих навчальних закладів)» [3, с. 15].
- Крім того, фахова підготовка студентів визначається як інтелектуальний процес, вивчення певних видів діяльності й узагальнення передового педагогічного досвіду. Б. Гершунський визначає її функції, які «повинні сприяти самореалізації особистості, самопізнанню власних здібностей, бажань, інтересів, а основні функції фахової підготовки – у забезпеченні студента знаннями, уміннями і навичками, які сприяють максимальному прояву його здібностей» [1, с. 206].

Термінологічне з'ясування поняття «фахової підготовки» дозволило встановити, що для учителя географії воно становить собою процес навчання студентів у системі навчальних занять з циклу фундаментальних та спеціальних географічних дисциплін та навчально-польової і педагогічної практики, самостійної роботи, виконання завдань пошуково-дослідної роботи, що в результаті характеризується певним рівнем розвитку особистості учителя, сформованості фахових (фундаментальних теоретичних, технологічних і методичних) знань, умінь і навичок, сформованості професійних цінностей і направленості на професійну діяльність. Система фахових знань, умінь і навичок є загальною, єдиною, необхідною кожному учителю географії незалежно від поєднання спеціальності «Географія» з іншими спеціальностями (учитель географії і

біології, географії і історії, географії і фізичної культури і т.д.) для реалізації його професійних функцій.

У зарубіжній літературі зустрічаються роботи науковців і практиків (Л. Крімер-Хейон, М. Галтон, В. Дойлі, М. Фулан, А. Харгрівс), які займаються дослідженням професійного розвитку вчителя; дослідженням професійної компетентності вчителя (Дж. Равен, М. Кеннеді) та інші. Сутність поняття професіоналізму педагога досліджено у західноєвропейській педагогічній думці (Г. Холмс, К. Роджерс, Р. Берн, Г. Хайдеггер та ін.) та у вітчизняній (І. Багаєва, Б. Гершунський, Л. Гребенкіна, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.).

Професійна підготовка вчителя – багаторівневий процес, що складається з чотирьох основних стадій:

1. Здійснення професійного вибору і вступ до педагогічного ВНЗ.
2. Засвоєння професійних знань, вмінь і навичок, набуття особистісних якостей.
3. Професійна адаптація.
4. Безпосередня професійна діяльність.

Всі визначені стадії взаємопов'язані, доповнюються й створюють підґрунтя для розвитку кожної наступної, що сприяє неперервності підготовки вчителя-географа. У Міжнародному стандарті (МСКО) ЮНЕСКО (стандартна класифікація) пропонується поняття і визначення неперервної освіти, яка може реалізовуватися у системі традиційної шкільної, університетської та післядипломної освіти. Важливо відзначити, що в рамках МСКО термін «освіта» охоплює всі цілеспрямовані і систематичні дії, призначені для задоволення освітніх потреб. Саме тому, в підвищенні професійного рівня вчителя географії до рівня професіоналізму переважаючим завданням має стати його фахова (предметна) підготовка, яка, на нашу думку, включає фахову, дидактичну, методичну, комунікативну та ін. види компетентностей.

Фахова компетентність, що здобувається під час підготовки у ВНЗ – це оволодіння знаннями, вміннями і навичками з конкретної предметної області, у нашому випадку для вчителя географії – географічної, особистісними якостями з метою викладу навчального матеріалу на високому професійному рівні, вмілого поєднання традиційних та інноваційних технологій задля міцності знань учнів й набуття ними вмінь планування свого життя, вибору професії, бачення перспективності освіти. Поруч з цим, завданням вчителя-географа залишається збереження фундаментальності й цілісності формування географічних знань, гуманізація і гуманітаризація географічної освіти паралельно з розвитком географічної грамотності, адекватне сприйняття інформації про навколишнє середовище, вміння приймати географічно виважені рішення.

Приведені характеристики дозволяють розглядати фахову підготовку вчителя географії як потужну основу формування його професіоналізму й

компетентності, що й стало метою даної статті.

Освіта – цілеспрямований процес навчання і виховання людини на користь особи, суспільства, держави, що супроводжується констатацією досягнення нею визначених державою освітніх рівнів. Крім того, незалежно від технології, що використовується, освіта передбачає організований і стійкий процес досягнення певного рівня професіоналізму, що є основою навчання особистості. Якість освіти – складне поняття, що включає рівень і міцність знань, практичних умінь кожного хто навчається, сформованість їх пізнавальних інтересів, особистісних якостей, світоглядної позиції. Навчання – набуття людиною знань, умінь, навичок і нових форм поведінки, що характеризуються такими основними факторами:

1. цілі, визначені державою і суспільством;
2. зміст і структура освіти, закріплені в стандартах і програмах та викладені в шкільних підручниках;
3. науково-методична організація процесу навчання (конкретизовані форми, методи, методичні прийоми тощо);
4. пізнавальні можливості учнів;
5. результати навчання.

I. Підласий характеризує навчання як впорядковану взаємодію педагога з учнями, що спрямована на досягнення поставленої мети. Є. Рєпацевич доповнює визначення даного поняття, вказуючи на цілеспрямованість процесу навчання, здійснення стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з оволодіння науковими знаннями, уміннями, навичками, розвитку здібностей, світогляду, морально-естетичних поглядів та переконань. Крім того, є поняття процесу навчання, яке об'єднує учіння (діяльність учня) і викладання (діяльність вчителя), спрямоване на мету – засвоєння учнями знань, умінь та навичок, їх розвиток та виховання (Г. Щукіна).

Міжнародна стандартна класифікація освіти містить два ключові поняття – освіту і підготовку. Підготовкою називаються дії, по суті націлені на вироблення навичок, передачу знань і формування життєвої позиції. В умовах системи освіти, що оновлюється, пріоритетним став загальний розвиток людини, її особистісних якостей, етичної, духовної, гуманної, адаптивної, творчої особи. Це можливо лише при співпраці педагогів і учнів, їх співтворчості, взаємовпливові й взаєморозвитку.

Ще на початку ХХ ст. педагог П. Каптерев виділив об'єктивні й суб'єктивні чинники, необхідні для педагогічної діяльності, розвитку професіоналізму педагога, намітив їх ієрархію. Він відзначав, що ті або інші якості особистості вчителя підвищуватимуть або знижуватимуть виховний вплив навчання:

- перша якість об'єктивного характеру полягає у рівні знання вчителем предмету, що викладається, його наукової підготовки за

спеціальністю, спорідненими предметами, володіння методологією предмету, загальними дидактичними принципами і в орієнтації у психологічних особливостях особистості учня;

- друга якість суб'єктивного характеру і полягає у володінні педагогічною майстерністю, в особистому педагогічному таланті й творчості.

Крім того, автор виділяв і необхідні особистісні, етично-вольові якості вчителя, до яких відносив: об'єктивність, уважність, чуйність (особливо до слабких учнів), сумлінність, стійкість, витримку, самокритичність, прояв справжньої любові до дітей. При цьому любов до дітей потрібно відрізнити від любові до вчительської професії, професійного покликання.

Сучасні дослідники розглядають сутність професіоналізму в декількох площинах. Зокрема, Н. Гузій визначає його як соціально-педагогічне явище і як психолого-педагогічний феномен. Автором вказується на те, що професіоналізм як соціально-педагогічне явище «являє собою соціально обумовлену, розгалужену складноструктуровану систему суспільно детермінованих кваліфікаційних вимог, норм, цінностей, в яких концентрується накопичений науково-теоретичний та практично-методичний професійний культурний досвід педагогічної спільноти відповідно до актуальних соціальних пріоритетів, ідеалів, установок з подальшою його трансформацією у систему підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів. Як психолого-педагогічний феномен, професіоналізм педагога виступає індивідуальною проекцією соціально детермінованих норм та еталонів висококваліфікованої професійно-педагогічної праці на рівні культури її здійснення і є складним інтегративним динамічним багатоступеневим утворенням» [2, с. 17].

Об'єднуючи визначені площини розгляду професіоналізму, визначаємо найактуальніші якості вчителя-професіонала:

- спеціальні: об'єктивні (наукова підготовка) і суб'єктивні (педагогічна майстерність, зацікавленість, творчість тощо);
- особистісні: громадянська позиція; моральна чистота; любов до дітей і педагогічної праці; тактовність; педагогічний оптимізм; творчий підхід до справи.

Професіоналізм вчителя-географа, крім високого рівня знань, виражається в умінні бачити і формувати педагогічні завдання на основі аналізу ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення. Заздалегідь передбачити різноманіття ситуацій швидкозмінного життя неможливо. Тому однією з найважливіших особливостей педагогічної діяльності є її творчий характер, де поруч виявляються такі якості як діловитість, цілеспрямованість, організованість, вимогливість, педагогічна майстерність, послідовність і наполегливість у досягненні цілей. Педагогічна майстерність – це високий рівень професійних умінь, що

ґрунтуються на педагогічних переконаннях. Індикаторами основ педагогічної майстерності є:

- педагогічна спрямованість (прагнення до вдосконалення, бажання зрозуміти інших, інтерес до організації спільної роботи, потреба у самоствердженні);
- професійні знання (психології, педагогіки, географії і методики навчання географії);
- педагогічні здібності (спостережливість, емоційна стабільність, прогнозування);
- педагогічна техніка (техніка мови, самореалізації, організаторська техніка, техніка педагогічної дії, техніка контактної взаємодії).

Варто акцентувати увагу на тому, що основним і кінцевим результатом професійної діяльності вчителя-географа є формування учня, його загальної культури, здібностей і життєвої компетентності. Професійна діяльність вчителя-географа направлена як на вирішення освітніх завдань так і на розвиток пізнавальної мотивації дітей, що безпосередньо відповідає їх життєвим потребам.

Для виконання поставлених завдань у професійній діяльності вчителя географії можна виділити наступні взаємозв'язані види діяльності:

- діагностичний;
- орієнтаційно-прогнозуючий;
- конструктивно-проектувальний;
- організаторський;
- аналітичний;
- конструюючий;
- програмуючий;
- інформаційно-пояснювальний;
- комунікативно-стимулюючий;
- дослідницький.

З-поміж досить об'ємного переліку видів діяльності варто відмітити конструктивно-проектувальний. Конструктивна діяльність – тип специфічної діяльності, що пов'язана з розробкою певної конструкції об'єкта або системи, які потім матеріалізуються в процесі професійної діяльності, де основою вважається створення програм (програмне забезпечення), розробка й апробування вчителем географії різноманітних за призначенням і змістом навчальних програм з метою удосконалення навчально-виховного процесу школи. Саме створення авторських навчальних програм і вказує на досягнення вчителем високого рівня професіоналізму, здобуття глибоких фахових географічних знань.

Фахова підготовка педагога у ВНЗ залежить від його спрямованості в практичній діяльності, від завдань, які ставляться в навчально-виховній роботі, проектування різних видів професійної діяльності. Визначення

конструктивної діяльності, форми і методи її запровадження, ознайомлення майбутніх учителів зі специфікою проведення стало тематикою наших наступних досліджень.

Отже, професіоналізм вчителя-географа – це своєрідна характеристика ступеня його фахової підготовки до професійної діяльності, сформований творчий потенціал, педагогічна майстерність та високий рівень фахових знань, умінь і навичок як гаранту здатності педагога вирішувати складні соціально і особистісно значущі проблеми й творчі завдання.

### **СПИСОК ВИКОРИТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций). – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Гузій Н.В. Становлення професіоналізму майбутнього фахівця-освітянина як проблема вищої педагогічної школи: термінологічні аспекти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу», 22–23 травня 2008 р. – Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2008. – С. 17.
3. Концепція педагогічної освіти. Схвалено колегією Міністерства освіти України 1998 року протокол № 17/1–5. – К., 1998. – 20 с.